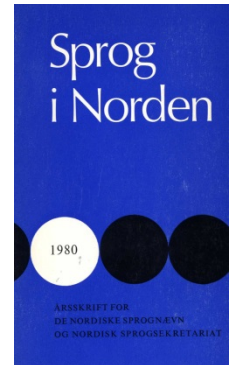

Sprog i Norden

Titel: Språkvårdens kanaler
Forfatter: Catharina Grünbaum
Kilde: Sprog i Norden, 1980, s. 75-105
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Dansk Sprognævn

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Språkvårdens kanaler

Av Catharina Grünbaum

Vid språkmötet 1978 diskuterades principerna för de nordiska språknämndernas rådgivning. (Inläggen finns återgivna i Språk i Norden 1979.) En naturlig fortsättning på den diskussionen var frågan om på vilket sätt och på vilka vägar språkvården når ut med sina rekommendationer — ”språkvårdens kanaler”. Följande översikt utgår från diskussionen vid de nordiska språknämndernas möte 1979 i Gentofte.

Vilka bedriver språkvård i Norden?

De organ som har inrättats särskilt för vården av allmänspråket i de nordiska länderna är språknämnderna och motsvarande organisationer. För fackspråken svarar de nordiska terminologiorganen. Men verksamhet i språkvårdande eller på annat sätt språkstyrande syfte bedrivs även av andra, såväl enskilda som institutioner, mer eller mindre medvetet och med större eller mindre sakkunskap.

Språkforskaren Peder Skyum-Nielsen har gjort en indelning av dessa språkvårdens olika nivåer med avseende på Danmark. Med vissa modifikationer kan denna uppställning tillämpas även på det övriga Norden.

1. lekmän — t.ex. vanliga människor som tillhåller sin närmaste omgivning att säga eller skriva si eller så
2. offentliga och privata arbetsplatser — med mer eller mindre kodifierade regler för språkbruket där
3. textbehandlingscentraler (på vilka den egentliga språkvården dessvärre inte tycks ha något inflytande)
4. reklam- och informationsföretag
5. språkpolitiska intressegrupper (gäller i särskilt hög grad Norge)

6. sekreterar- och handelsinstitut
7. skolmyndigheterna och skolan — från förskolan till vuxenutbildningen och universitetsutbildningen
8. lärarutbildningen och journalistutbildningen
9. press, radio-tv; journalister, uppläsare
10. författare
11. bokförlag
12. frilansande språk- och kommunikationskonsulter (med växlande slag av utbildning. I Sverige finns f.n. en grupp om 18 språkkonsulter med 2-årig specialutbildning vid universitetet)
13. myndigheter med språkvårdande, språkskapande eller språkpåverkande funktion (t.ex. Statsrådets translatorsbyrå i Finland)
14. språkexperter i offentlig förvaltning. (I Sverige i Statsrådsberedningen, på Statskontoret och på Riksskatteverket. Flera liknande tjänster hos andra myndigheter torde bli aktuella. I Norge har man särskilda språkkonsulter för lagspråket och för radio-tv, och det har föreslagits att Forbruker- og administrasjonsdepartementet skall inrätta liknande tjänster)
15. språkvetenskapens och språkvårdens språkhandledningar: ordböcker och ordlistor, handböcker, grammatikor m.m.
16. akademier och språkvårdande sällskap (i Sverige t.ex. Svenska Akademien och Språkvårdssamfundet)
17. terminologi- och fackspråksorgan (i Danmark Terminologigruppen, i Finland Centralen för teknisk terminologi (TSK), på Island Islands ingenjörsförening och flera fackföreningars ordutskott, i Norge Rådet for teknisk terminologi (RTT), i Sverige Tekniska nomenklaturcentralen (TNC). Dessutom de nordiska standardiseringsorganen)
18. språknämnder (Dansk Sprognævn, Finska språkbyrån, Svenska språkbyrån i Finland, Fróðskaparsetur Føroya och Málstovnur Føroya Fróðskaparfelags, Grønlands Sprog- og Retskrivningsudvalg, Íslensk málnefnd, Norsk språkråd, Samisk språknemnd, Svenska språknämnden, Sverigefinska språknämnden)

Därutöver skall nämnas nordisk och internationell verksamhet, t.ex. det nordiska språk- och kultursamarbetet, särskilt Nordiska språksekretariatets verksamhet, Danmarks språkpolitiska arbete i EG samt samarbetet mellan olika internationella organ, särskilt i terminologifrågor.

Denna framställning kommer att främst koncentreras kring kanalerna för den institutionaliserade språkvården, dvs. språknämnderna och terminologiorganen samt akademier, ordboksredaktioner o.d. Det är inom organ av detta slag som den grundläggande språkvården bedrivs, och det är sådana organ som tillhandahåller de normer som via olika kanaler når språkbrukarna. Rätt stort utrymme kommer att ägnas språknämndernas betydelse som språkliga påverkare. Språknämnderna är ju de organ som ytterst svarar för vården av allmänspråket ur detta språks alla aspekter.

Olika slag av kanaler

De kanaler genom vilka språkvården når ut till språkbrukarna är t.ex. rådgivningsservice, ordböcker och andra publikationer, skolundervisningen, språkbehandlingskurser, radio-tv, pressen. Här kan man skilja mellan sådana kanaler där det är språkbrukarna som spelar den aktiva, uppsökande rollen och sådana där det är språkvården eller dess ombud som tar initiativet.

Till den första gruppen hör sådana kanaler som rådgivningen i brev eller telefon, kurser, föreläsningar o.d. Här är det språkbrukarna själva som ringer upp eller skriver och ber om råd eller som efterlyser undervisning och anmäler sig till den när den erbjuds. I sådana fall uppstår direkt kontakt mellan språkvården och språkbrukarna. Det är också på eget initiativ, på grund av ett behov av upplysning i språkfrågor, som språkbrukarna anlitar ordböcker och språkriktighetshandböcker. I alla de här fallen är det de rådfrågande som gör kanalerna till kanaler: utan rådfrågning ingen rådgivning.

Språkspalter i pressen och språkprogram i radio-tv når både en aktivt språkintresserad publik och en passiv, som mera händelsevis utsätts för vad språkvården har att meddela men som kanske ändå påverkas.

I alla dessa slag av kanaler, liksom genom språktidskrifter (för en aktivt intresserad skara prenumeranter) och direkt riktade informationsblad o.d. (för mottagare som man anser bör upplysas, intresserade eller ej), talar språkvården direkt till språkbrukarna, utan mellanhänder. När det gäller andra kanaler spelar språkvården inte den direkta rådgivarens utan snarare den indirekta påverkarens roll. I t.ex. all undervisning i språkbehandling, från grundskolan till universitetsutbildningen, förmedlas språkvårdens syn på språknormer och språkbruk av lärarna och läroböckerna. Journalister, radio- och tv-folk, bokförlag, skrivande byråkrater m.fl. inhämtar ofta språkvårdens rekommendationer direkt eller genom språkhandledning, men när råden blivit omsatta i deras eget språkbruk har de gått in i ett andra led och när den stora massan av språkbrukare inte som rekommendationer från språkvården, utan som bekräftelse på hur professionellt behandlat språk skall se ut. Till de indirekta kanalerna hör också språkvårdens samarbete med och representation i språkskapande och språkstyrande organisationer, kommittéer m.m. Ytterligare en typ av kanal där språkvården verkar indirekt är den som rör språkpolitiska frågor, alltså möjligheten för språkvården att yttra sig om t.ex. utbildning, inrättande av språkorgan osv.

Publikationer

Språkvårdens förmodligen allra viktigaste kanal för språkstyrning är publikationer av olika slag: ordböcker och ordlistor, skrivanvisningar, konstruktionsordböcker, uttalsanvisningar, handledningar i språkriktighetsfrågor, tidskrifter, informationsblad m.m. Skrifter av det här slaget verkar både direkt och indirekt. Direkt hos språkbrukare som själva söker upplysningar i dem, och dit hör många av dem som själva är språkliga mönsterbildare, t.ex. yrkesskribenter av olika slag. Indirekt hos språkbrukare som mer eller mindre medvetet följer språkliga mönster som omger dem, som lärs ut i skolan osv. Det tryckta ordet är effektivt inte bara därför att det har en spridning som den enskilda rådgivningen aldrig kan få utan även därför att det automatiskt, på grund av just den tryckta

formen, har en auktoritet som språkvårdsorganens enskilda tjänstemän inte har, deras rekommendationer må sedan vara aldrig så välgrundade. Språkvårdsorganens ordlistor, handböcker och skrivregler blir ofta också den självklara normen för språkbruket inom förvaltningen, den högre utbildningen, skolan och andra samhällsområden — naturligtvis också beroende på att de i så stor utsträckning bekräftar sådant språkbruk som det råder allmän enighet om.

Men bortsett från standardverken är å andra sidan språkvårdslitteraturen knappast av bestsellerkaraktär, och den diskussion som förs där når en mycket begränsad publik utom i de lyckliga fall då den förmår väcka pressens intresse. Tendensen är den att normerande skrifter har en god eller åtminstone ganska god marknad, medan diskuterande skrifter i allmänhet säljs i mer blygsamma upplagor. Folk vill ha raka besked om hur det skall heta, inte några resonemang.

Ordböcker och ordlistor

Här behandlas i första hand sådana ordböcker och ordlistor som gäller allmänspråket. Det innebär naturligtvis inte att fackordböcker skulle vara utan betydelse för allmänspråket — tvärtom. Snart sagt varje fackterm har ju en inbyggd möjlighet att bli allmänt känd och brukad, dvs. när den företeelse den betecknar på något sätt blir allmänt aktuell. De stora producenterna av fackordlistor i Norden är terminologi- och standardiseringsorganen. Deras ordlistor betraktas i hög grad som normerande. Här kan som exempel nämnas *EDB-ordbog*, Dansk Standard (1972), den finska standarden SFS 3384 med en ordlista över elektriska hushållsapparater (1980), Norska RTT:s *Ordbok for petroleumsvirksomhet* och svenska TNC:s *Miljöordlista* (1973).

Danmark. Normen för dansk ortografi är *Retskrivningsordbogen*, som ges ut av Dansk Sprognævn. Den senaste upplagan, från år 1955, har sålts i över 650.000 exemplar. En ny, grundligt reviderad upplaga är under utarbetande, men man kommer inte att avvika från de hittills vedertagna principerna för

dansk rättstavning. Det slutliga godkännandet av ordboken som rättstavningsnorm ges av Kulturministeriet. Ordboken fungerar som rättesnöre för andra ordböcker på danska.

Huvudverket för beskrivningen av danskans ordförråd från ca 1700 till nutiden är *Ordbog over det danske sprog, ODS* (1918—1956, 27 band). Standardverket för kortfattade uppgifter om ords böjning, uttal, betydelse, användning och härkomst är annars *Nudansk ordbog*, utgiven på Politikens Forlag (10. upplagan 1979).

Språknämnderna i Danmark, Norge och Sverige arbetar med utgivningen av var sin ordbok över nya ord i språket (beräknat publiceringsår 1982). Dessa böcker har föregåtts av nyordslistor i nämndernas gemensamma årsskrift under åren 1955—1967. Dansk Sprognævn har sedan dess givit ut två självständiga mindre ordböcker med titeln *Ny ord i dansk* (1972 och 1978). Nyordsböcker av det här slaget fyller två huvuduppgifter: dels kompletterar de existerande, redan avslutade ordböcker, dels visar de hur orden faktiskt används.

Som ett komplement till *Retskrivningsordbogen* finns också *Forkortelser. Vejledning udgivet af Dansk Sprognævn* (1975). Dansk Sprognævn har vidare givit ut *Danske stednavne med udtaleangivelser* (1960, 1975, utarbetad av Kristian Hald). Listan upplyser om riksspråksuttal och i många fall även om det lokala uttalet.

Finland. Standardverket för beskrivningen av den moderna finskans ordförråd är *Nykysuomen sanakirja* (Nufinsk ordbok) i 6 band (1961). Andra viktiga ordböcker är *Nykysuomen sivistyssanakirja* (främmande ord i nufinskan, 1973) och *Uudissanasto 80*, en både deskriptiv och normativ nyordsbok om 6.000 ord (1979). Alla tre är utarbetade av Finska språkbyrån, som också arbetar med en stor nufinsk handordbok (*Nykysuomen perussanakirja*) som skall komplettera Nykysuomen sanakirja.

Svenska språkbyrån har givit ut *Utbildningsterminologi*, svensk—finsk ordlista (1977, red. Mikael Reuter i samarbete med bl.a. skolmyndigheterna). Listan har delats ut gratis till alla svenska skolor i Finland och till en mängd statliga och

kommunala myndigheter. Den betraktas i hög grad som normerande.

Färöarna. De viktigaste ordböckerna är M. A. Jacobsens och Chr. Matras *Føroysk—donsk orðabók* (2 uppl. 1961, omtryckt 1977, supplement 1974 av J. H. W. Poulsen) och *Donsk—føroysk orðabók* av Jóhannes av Skarði (1967, omtryckt 1977 med supplement). En engelsk—färöisk ordbok är under utarbetande. Här bör också nämnas *Óføroysk—føroysk orðabók* I—IV av Jógvan við Ánna (1961—1977) och *Føroysk postorð* av Hanus við Á. (1944). Málstovnur Føroya Fróðskaparfelags har givit ut ordlistor över administrationsspråk och fysik.

Island. Huvudverket hittills rörande isländskan är Sigfús Blöndals *Íslandsk—dansk Orðbog* (1920—1924, supplementband 1963). Den bildar också grunden för Árni Böövarssons *Íslenzk orðabók* för skolan och allmänheten. Den viktigaste rättskrivningsordboken är *Stafsetningarorðabók með skýringum* (2 uppl. 1968) av Halldór Halldórsson. Boken revideras nu med hänsyn till rättskrivningsreformen 1973—74. Islands stora nationella ordbok är fortfarande under utarbetande. Vidare bör nämnas nyordssamlingarna *Nýyrði* med isländska termer från olika samhälls-, närings- och fackområden. Termlistor görs också av fackorganen, t.ex. elektroingenjörernas förening.

Norge. Den mest omfattande rättskrivningsordboken för bokmål är *Tanums store rettskrivningsordbok* (senaste uppl. 1979). Motsvarande verk för nynorska är Alf Helleviks *Nynorsk ordliste* (senaste uppl. 1980). Båda böckerna har granskats av Norsk språkråd, som också går igenom de ordlistor som skall godkännas för skolbruk. *Riksmålsordlisten* (senaste uppl. 1976) är utgiven av Riksmålsforbundet och innehåller en del former som ligger utanför den officiella rättskrivningen.

Vid sidan av rättskrivningsordböckerna finns det mer vetenskapliga och omfattande verk: *Norsk riksmålsordbok* (1937—1957), *Riksmålsordboken* (1977) och *Norsk ordbok — Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftemålet* (a—flusken, 1950—1978). Norsk språkråd arbetar med två handordböcker, en för bokmål och en för nynorska.

Av Norsk språkråd har givits ut *Norsk forkortingsbok* (1976, förf. Ståle Løland och Arnold Thoresen), och språkrådets kommitté för dataterminologi gav 1976 ut *Norsk dataordbok*.

Samiska. Standardverken i samiska (Konrad Niensens ordböcker och grammatik och Israel Roungs grammatikor och diverse ordböcker) har hittills spelat en avgörande roll för språkriktigheten och rättskrivningen, särskilt i läroböckerna. Med rättskrivningsreformerna i nord- och sydsamiska har Samisk språknemnd blivit etablerad som språklig rådgivare och har övertagit den roll som tidigare utövades av enskilda läroboksförfattare och bokkonsulenter.

Sverige. *Svenska Akademiens ordlista, SAOL* (10 upplagan 1973), är norm för svensk rättstavning. Den stora nationella ordboken är *Svenska Akademiens ordbok* (a 1893—smält 1979, hittills 27 1/2 band). *Nusvensk ordbok* (1919—1972, 10 band, av Olof Östergren) beskriver den modernare svenskans ordförråd. Vidare bör nämnas *Illustrerad svensk ordbok* (3 uppl. 1964, red. Bertil Molde) och *Bonniers svenska ordbok* (1980, av Sten Malmström och Iréne Györki). En klassiker som kom i sin första upplaga 1907 och sin trettiosjunde 1980 är Östergren—Dahlstedts *Våra vanligaste främmande ord*.

Svensk handordbok utgiven av Svenska språknämnden (1966 och senare) är standardverket för konstruktioner och fraser. *Våra ord* av Elias Wessén, utgiven av Svenska språknämnden (2 uppl. 1973) innehåller uppgifter om uttal och ursprung. För uttal finns annars *Uttalsordlista* (3 uppl. 1965) och *Svenska ortnamn med uttalsuppgifter* (av Jöran Sahlgren och Gösta Bergman, 2 uppl. 1975), båda utgivna av Svenska språknämnden.

Samnordiska publikationer. Språknämnderna i Danmark, Finland, Sverige och Norge har tillsammans givit ut listan *Statsnamn och nationalitetsord* (*Statsnavne og nationalitetsbetegnelser, Navn på stater, Nasjonalitetsnevninger, Maiden nimet ja kansallisuuksien nimitykset*, 2 uppl. 1979). Listan betraktas på många håll som normativ.

Tillsammans har också språknämnderna i Danmark, Norge

och Sverige givit ut *Ryska namn, samnordiska stavningsregler* (*Stavning af russiske navne, Russiske navn*, 1970) och *Släktnamn i Norden* (*Efternavne i Norden, Familienavn i Norden*, 1977), en lista med ca 3.300 danska, norska, svenska och finlandssvenska släktnamn med uttalsangivelser.

Standardiserings- och terminologiorganen i Norden utarbetar emellanåt gemensamma ordböcker och ordlistor. Som exempel kan nämnas *Fysiske størrelsenavn på 7 språk* utgiven av Norges Standardiseringsforbund (2 uppl. 1976) och *Avfallsordlista — nordiska termer med definitioner på svenska och engelska* utgiven av TNC (1977). Andra ordlistor av TNC och RTT tar upp termer på ett eller flera andra nordiska språk.

Övrig språkvårdslitteratur

Danmark. Danskar som söker vägledning i språkriktighetsfrågor får i allmänhet vända sig direkt till Dansk Sprognævn, såvida de inte finner svaret i ordböcker, grammatikor, språknämndens *Årsberetning* eller i *Nyt fra Sprognævnet* som ges ut två gånger om året. I båda de sistnämnda publikationerna återges språknämndens svar på sådana frågor till nämnden som anses ha mer allmänt intresse. Priset för *Nyt fra Sprognævnet* har varit i det närmaste symboliskt, och antalet prenumeranter har från det första utgivningsåret 1968 stigit från 4.000 till 13.000. Både *Årsberetning* och *Nyt fra Sprognævnet* citeras regelbundet i pressen. Att *Nyt fra Sprognævnet* fyller en betydelsefull uppgift som auktoritet i språkfrågor har bl.a. visat sig genom den uppmärksamhet det väckte i pressen då tidskriften ett tag av ekonomiska skäl hotades av nedläggning.

Den offentliga danskan behandlas i Erik Hansens *Ping- og pampersprog* (1971) och reklamspråket behandlas av samme författare i *Reklamesprog* (1965, 1970). Båda dessa böcker har nått rätt stor popularitet och används som kurslitteratur.

Bruket av räkneord behandlas av Allan Karker i *Nordiske talord i dansk* (1959) utgiven av Dansk Sprognævn. Språknämnden har också givit ut *Engelske låneord i dansk* (1973) av Knud Sørensen och *At færdes i sproget*, en samling uppsatser om språk och språkriktighet (1975).

En populär och populärt hållen tidskrift för språkfrågor (inklusive frågespalt) är *Mål & Måle*, som kommer ut med 4 nummer om året. Redaktörer är Erik Hansen och Ole Tøgeby.

Finland. Finska språkbyråns informationsskrift *Kielikello* utkommer två gånger om året i en upplaga på 30.000 exemplar. Den delas ut gratis till förvaltningen, modersmåls lärare och journalister, och de rekommendationer som ges i den har i allmänhet stor genomslagskraft.

Ett grundläggande verk i fråga om finsk språkriktighet är E. A. Saarimaa, *Kielenopas*. Andra språkliga handböcker som kan nämnas här är Osmo Ikolos *Nykysuomen käsikirja* och Paavo Pulkkinens *Asiasuomen opas*. Båda de senare författarna är medlemmar av finska språknämnden.

För finlandssvenskans vidkommande har den viktigaste språkriktighetshandboken (vid sidan av rikssvenska verk som Erik Wellanders *Riktig svenska*) länge varit Hugo Bergroths och Björn Petterssons *Högsvenska* (9 uppl. 1968). Boken måste numera betraktas som något föråldrad. Olika sidor av språket och språkriktigheten behandlas i boken *Språkbruk och språkvård*, som utgivits på initiativ av svenska språknämnden i Finland (3 uppl. 1977, red. Björn Pettersson och Mikael Reuter).

Norge. Standardverket för beskrivningen av modern norska, språkriktighet m.m. är Finn-Erik Vinjes *Moderne norsk* (senaste upplagan 1979). Vinje är också författare till *Norsk i embets medfør*, en lärobok i språkbehandling för tjänstemän i offentlig förvaltning (utgivare Forbruker- og administrasjonsdepartementet, 1977). Ett koncentrat av denna bok är affischen *De ti språkvettreglene*, som gått ut i massupplaga till myndigheter, verk, byråer m.m. Vinje har också givit ut *Skriveregler*, som innehåller regler för interpunktion, avstavning och andra praktiska språkliga frågor. Den senaste upplagan (1980) har granskats av Norsk språkråd, som har rekommenderat att den blir godkänd av Kirke- og undervisningsdepartementet.

Norsk språkråd har som en av sina viktigare kanaler för information och påverkan tidskriften *Språknytt*, som sänds ut

i ca 19.000 exemplar, till bl.a. skolor, myndigheter, bibliotek, journalister och radiofolk. Språknytt innehåller kortare artiklar om språkliga och språkpolitiska frågor och har dessutom en spalt med nyord och en frågespalt. Tidskriften uppmärksammas och citeras rätt mycket i pressen; nyligen gick t.ex. rekommendationen om "innfartsparkering" som ersättning för "park-and-ride" land och rike runt. Andra tidskrifter som behandlar språkfrågor är t.ex. *Frisprog*, *Språklig Samling*, *Mål og Makt* och *Norsklærereren*.

Sverige. Den moderna svenskans vid det här laget klassiska språkriktighetslära är Erik Wellanders *Riktig svenska*. Sedan den först kom ut år 1939 har den varit vägledare för generationer av lärare och yrkesskribenter av olika slag, och den ligger i mångt och mycket till grund för Svenska språknämndens rådgivning. Under det senaste årtiondet har den kompletterats, inte minst i lärar- och journalistutbildningen, av Åke Åkermalm's *Modern svenska* (1966 och senare).

Bland andra handledningar i språkriktighet och språkbehandling kan nämnas Gösta Bergmans *Rätt och fel i språket* (1962, utgiven av Svenska språknämnden) och av samme författare *Om teknikens språk*, utgiven av TNC (2 uppl. 1977).

Som inofficiell norm för interpunktion, avstavning, förkortningar m.m. fungerar *Skrivregler* utgivna av Svenska språknämnden. Denna lilla skrift har sedan den först kom ut (1947) sålts i ca 400.000 exemplar, och den ligger till grund för många andra mer specialiserade skrivregelsamlingar, t.ex. *Riksdagens skrivregler*, *Länsstyrelsernas Språk- och skrivregler*, *Skrivregler utgivna av Tekniska nomenklaturcentralen* m.fl. Svenska språknämnden har också givit ut *Punkt, komma, frågetecken, skrivregler för skolan* (av Catharina Grünbaum, 1979).

En för det moderna författningsspråket och därmed för hela genren "offentlig svenska" betydelsefull skrift har varit Statsrådsberedningens promemoria *Språket i lagar och andra författningar* av Bertil Molde och rättschefen Georg Ericsson. Skriften har sedan den kom ut 1967 använts vid så gott som alla språkkurser i förvaltningen. Byråkratsvenskans avarter behandlas även i Erik Wellanders *Kommittésvenska* (1950, 1974),

utgiven av Svenska språknämnden, som tillsammans med dåvarande Statens personalutbildningsnämnd också givit ut läroboken *Att skriva bättre offentlig svenska* av Margareta Westman (1977. Se äv. s. 92).

Svensk tidskrift för språkvårdsfrågor är *Språkvård*, som ges ut av Svenska språknämnden. Språkvård kommer ut fyra gånger om året och har f.n. 3.500 prenumeranter — myndigheter, företag, skolor, bibliotek, tidningar samt en stor mängd språkinsresserade privatpersoner. Särskilt uppskattad är spalten "Frågor och svar". Innehållet uppmärksammas inte sällan i pressen.

Tyngre uppsatser i Språkvård har samlats i volymerna *Studier i dagens svenska* (1971) och *Språkvårdsstudier* (1974), båda i Svenska språknämndens skriftserie. Språk- och språkvårdsproblem behandlas också i olika uppsatser i *Vad händer med svenska språket?* (1976) och *Språken i vårt språk* (1980) utgivna av Svenska Akademien och *Språkform och språknorm* i språknämndens skriftserie (1979). Alla dessa volymer används som kurslitteratur vid universiteten och på annat håll.

Sverige-finska språknämnden ger två gånger om året ut ett blad med information om verksamheten, diskussion av termfrågor m.m. Bladet, som är skrivet på finska, vänder sig till tolkar och översättare, tidningar, radio-tv, finska föreningar, lärare, invandrarbyråer, vissa myndigheter och företag. Innehållet får fritt användas och spridas, och man räknar med att bladet får en betydelsefull roll för den sverigefinska språkvården.

Samnordiska publikationer. Språkfrågor av nordiskt intresse tas i stor utsträckning upp i de nordiska språknämndernas gemensamma årsskrift *Språk i Norden*, da. *Sprog i Norden*, no. *Språk i Norden*, tidigare (1955—1969) *Nordiska språkfrågor*, da. *Nordiske sprogspørgsmål*, no. *Nordiske språkspørgsmål*. *Språk i Norden* innehåller uppsatser om språkfrågor, redogörelser för det nordiska språksamarbetet samt bibliografier och kortare anmälningar av litteratur av intresse för språkvårdsarbetet. Årsskriften kommer ut i en rätt begränsad upplaga, men en eller annan uppsats kan genom vissa omständig-

heter bli betydelsefull. Det gäller t.ex. Allan Karkers *Nordisk retskrivning* (1976) som är en utredning av möjligheterna — och omöjligheterna — att genomföra en samnordisk rättstavning, och i sak ett svar på diverse förslag som under årens lopp, bl.a. från politiskt håll, framförts om en sådan rättstavning. Årsskriften ges ut av Nordiska språksekretariatet.

Nordiska språksekretariatet har också på uppdrag av och tillsammans med Nordiska rådet givit ut *Att tala nordiskt — råd till nordbor i nordiskt samarbete* (skriven av Catharina Grünbaum i samarbete med Bertil Molde, 1980). Denna skrift, som hittills kommit ut i en preliminär version i begränsad upplaga, innehåller råd och uttalsanvisningar samt en dansk—norsk—svensk ordlista. Förhoppningsvis kommer den att senare ges ut i en tryckt upplaga, tillgänglig för allmänheten. Skriften har uppmärksammats i press och radio-tv.

Nordiska språksekretariatet är i färd med att ge ut en informationsfolder om sin verksamhet, som skall gå ut till olika myndigheter, företag och organisationer. Språksekretariatet använder också de nationella språktidskrifterna och andra tidskrifter som forum för upplysningar om verksamheten och rekommendationer i språkfrågor.

Språkvårdsorganens allmänna rådgivning

Såväl språknämnderna som terminologiorganen bedriver rådgivnings- och upplysningsverksamhet i brev och i telefon. För språknämnderna i Danmark, Finland, Norge och Sverige utgör denna service en stor och betydelsefull del av den totala verksamheten. Bland frågorna finns snart sagt alla kategorier företrädde: privatpersoner, skrivpersonal på kontor, lärare, skol elever, översättare, journalister, reklambyråer, företag, organisationer, myndigheter m.fl. Frågorna rör i stor utsträckning språkriktighet och stil, stavning, böjning, uttal, ordbildning, betydelse, syntax och formuleringar. Detta gäller i synnerhet för nämnderna i Danmark, Finland, Norge och Sverige. De frågor som oftast ställs till den sverigefinska och den grönländska nämnden och i stor utsträckning även till svenska språkbyrån i Finland rör termer och översättningar. Frågorna

är här i allmänhet tolkar, översättare o.l. Terminologiorganens frågare kommer främst från företag och branschorganisationer av olika slag.

Den här formen av språklig service är dels upplysande, dvs. man meddelar vad som står att finna i ordböcker och handböcker eller vad man vet att det råder allmän enighet om, dels rekommenderande, dvs. man förordar en av flera möjligheter, tar ställning till nya ord och termer, bedömer formuleringar. Här är emellertid inte platsen att närmare gå in på frågorna och principerna för rådgivningen; detta problem behandlades i *Språk i Norden* 1979.

Effekten av rådgivningen beror naturligtvis i mycket hög grad på i vilken utsträckning de rådfrågande i sin tur har möjlighet att påverka språkbruket. Ett isolerat svar till en enskild person får väl i allmänhet ingen eller ytterst begränsad spridning, medan t.ex. en rekommendation som antas av en central myndighet, en tidning eller av nyhetsuppläsare i radiotv kan få stor genomslagskraft.

Språkgranskning

Alltför många texter går i tryck utan att någon dessförinnan bekymrat sig om deras språkliga form. Särskilt angeläget är det naturligtvis med granskning av sådana texter som går ut till allmänheten eller som på olika sätt tjänar som förebilder för andra texter. Under senare år verkar det dock ha blivit mera känt både att det kan löna sig att kosta på språket en översyn och att det finns möjlighet att få denna översyn utförd, t.ex. av språknämnderna eller av fristående språkkonsulter. För språknämnderna utgör textgranskning en viktig del av den språkvårdande verksamheten.

Vid *Dansk Sprognaevn* har man bl.a. granskat blanketterna för självdeklarationen (selvangivelsen). Nämnden granskar också olika fackordlistor och danska standarder av språkligt intresse (fastställande av termer o.d.).

Finska språkbyrån och *svenska språkbyrån* i Finland granskar bl.a. standarder och manuskript till ordlistor. Svenska språkbyrån granskar dessutom viktigare statliga trycksaker,

däribland deklarationsblanketterna.

Islensk málnefnd får bl.a. i uppgift från statliga institutioner att granska ordlistor, utkast till reglementen m.m. I sådana fall får nämnden ibland nöja sig med att förmedla kontakt mellan vederbörande myndighet och en språkman.

Norsk språkråd granskar olika statliga trycksaker, t.ex. deklarationsblanketterna, men har dessutom som en av sina mest krävande arbetsuppgifter granskningen av läroböcker för grundskolan och "den videregående skolen". Under perioden 1972—1978 granskades närmare 2.400 läroböcker. Språkrådet kontrollerar att språket i läroböckerna överensstämmer med gällande föreskrifter och ger råd om syntax, terminologi o.l. När det gäller läroböcker i norska språket har språkrådet också ett fackligt ansvar utöver det rent språkliga. Enligt språkrådet har läroboksgranskningen sin största verkan på längre sikt. Norsk språkråd granskar också en del förslag till standarder samt olika ordlistor.

Svenska språknämnden granskar olika typer av viktiga texter från myndigheterna, försäkringskassans brevformulär, fackordlistor, förslag till standarder, samt i mån av tid olika texter åt företag och organisationer, t.ex. försäkringsbolag. Under senare delen av 1970-talet har en betydande del av granskningen av de statliga texterna övertagits av språkvårdarna i offentlig tjänst.

Sverigefinska språknämnden granskar ordlistor och översättningar, t.ex. av svensk lagtext till finska, samhällsinformation m.m.

Kurser och annan undervisning

Den undervisning i språkbehandling och språksyn som kvantitativt sett är viktigast, nämligen skolundervisningen, skall inte behandlas här. Inte heller skall jag gå in på den självklara språkvårdskanal som den fasta universitetsutbildningen i modersmålet, lärarutbildningen och journalistutbildningen utgör. Framställningen kommer i stället att koncentreras på speciell undervisning, påbyggnadskurser o.d., som myndigheter, företag, läroanstalter och andra anordnar därför att de anser att

språkkunskaper och språkbehandling hos de anställda eller de studerande inte är tillfredsställande. Lärarna vid sådan undervisning är ofta utbildade modersmåls lärare, universitetslärare, språkkonsulter av olika slag och framför allt folk från språkvårdsorganisationerna. De senare är mycket eftersökta — närmare kan man ju inte komma språkvårdens källor — och problemet för språkvårdsorganen är oftast att de inte har tid och folk i tillräcklig utsträckning. Efterfrågan på olika slag av undervisning har också ökat under de senare åren. Det gäller särskilt inom den offentliga förvaltningen, där kravet på ett begripligt språkbruk som en förutsättning för demokratin har blivit en fråga av intresse för politikerna.

Kurser, föreläsningar och seminarier är en viktig väg att nå ut med rekommendationer och att påverka språkbruket inom sådana grupper som själva bidrar till att styra språkutvecklingen inom olika områden. Även om man bara når en bråkdel av alla dem som skulle behöva undervisning kan man räkna med en viss smittoeffekt på arbetsplatserna, och många gånger skapas en bestående kontakt mellan språkvårdare och kursdeltagare. Det är heller inte betydelselöst vilken ställning på arbetsplatsen kursdeltagarna har när det kommer till frågan om vidarebefordran av vunna lärdomar. Ju högre ställning kursdeltagarna har, dess bättre blir effekten i allmänhet för språkvården. Men undervisningen får också ses som en verksamhet på längre sikt: åtskilliga yngre tjänstemän i karriären får inflytande längre fram.

Kurser o.d. är emellertid i allmänhet för korta för att deltagarna skall kunna öka sin egen förmåga att skriva så mycket bättre. Vad man däremot kan uppnå är att ge deltagarna ändrade attityder till olika språkliga mönster, göra dem uppmärksamma på vilka möjligheter det finns att skriva begripligare och smidigare samt lära dem att utnyttja de andra kanalerna (t.ex. språkvårdsorganens rådgivning, ordböcker m.m.).

Liksom den direkta rådgivningen kan kurserna, om de är väl upplagda och genomförda, bli tvåvägskanaler. Genom kontakten med kursdeltagarna och genom att studera vad de skriver kan språkvården skaffa sig kunskaper om språket och

språkproblemen inom olika samhällsområden, och många gånger blir undervisningen lärorik för båda parter.

Danmark. Personal från Dansk Sprognævn har sedan 1972 fortlöpande undervisat vid Forvaltningshøjskolen och där undervisat tjänstemän i statsadministrationen i modernisering av lagspråket. Vidare har man medverkat i en efterutbildningskurs för gymnasielärare i danska och hållit tre kurser för översättare i EG. Till omfånget är kursverksamheten blygsam, men trots detta betydelsefull.

Finland. Finska och svenska språkbyrån ger språkkurser framför allt för olika grenar av förvaltningen, men också delvis inom den privata sektorn. Under senare år har kurser i både finsk och svensk språkanvändning hållits för jurister inom hovrätterna. För att möta det ökade behovet av undervisning inom statsförvaltningen utbildar finska språkbyrån numera också utbildare för förvaltningens behov.

Svenska språkbyrån medverkar främst vid kurser för olika kategorier av översättare och informatörer, huvudsakligen inom den statliga och kommunala förvaltningen. Kursverksamheten är en av den finlandssvenska språkvårdens främsta kanaler för kontakt och för spridning av kunskaper och attityder.

Både finska och svenska språkbyrån har undervisning för journalister, i främsta rummet anställda vid radions och tv-s aktualitets- och nyhetsredaktioner.

Norge. Norsk språkråd har givit undervisning i modern norska åt statsanställda, men har under de senaste åren fått inskränka denna verksamhet på grund av personalbrist. Tjänstemän vid språkrådets sekretariat har varit medarbetare i en lärobok för sådana kurser, och man har också granskat brevkurser med övningsuppgifter.

Samisk språknemnd bedriver en viss kursverksamhet, särskilt för tolkar.

Sverige. Utbildningen i svenska i samband med yrkesutbildning och yrkesverksamhet har blivit en stor och viktig fråga under

1970-talet. Sedan ett par år tillbaka finns på vissa håll kurser i svenska för juridikstuderande och teknologer och dessutom universitetskurser i "Praktisk svenska" för yrkesarbetande. För närvarande behandlas frågan om införande av svenskundervisning vid alla universitetslinjer.

Svenska språknämnden har under årens lopp hållit ett mycket stort antal kurser, föredrag och seminarier för offentliganställda, radio- och tv-folk, journalister, informatörer, översättare, förlagsfolk, lärare, universitetsstuderande m.fl. Man tar också i begränsad utsträckning emot studiebesök. Nämnden har vidare (tillsammans med förutvarande Statens personalutbildningsnämnd) givit ut läroboken *Att skriva bättre offentlig svenska* att användas vid studiecirklar, för vilka nämndens personal även varit med om att utbilda handledare. Denna cirkelverksamhet är nu sedan ett par år i gång inom förvaltningen på olika håll i landet. När efterfrågan på undervisning i början av 1970-talet höll på att stiga nämnden över huvudet ordnade man ett par utbildningsseminarier i modern svenska för ett antal doktorander i nordiska språk, vilka därefter kunde bedriva undervisning på frilansbas.

Kursverksamhet i offentlig svenska bedrivs nu också av språkvårdarna i statsförvaltningen och av de vid Stockholms universitet utbildade språkkonsulterna.

Sverigefinska språknämnden medverkar vid kurser för journalister, översättare och tolkar.

Uttalanden i språkliga och språkpolitiska frågor

De självklara representanterna för språkvården när det gäller såväl enskilda språkfrågor av större allmän vikt som kulturpolitiska frågor med språklig anknytning är språknämnderna. De fungerar ofta som remissinstans vid myndigheternas behandling av språk- och språkpolitiska frågor. Så t.ex. har nämnderna i Danmark, Finland, Norge och Sverige samt Nordiska språksekretariatet beretts tillfälle att yttra sig om införandet av en nordisk radio- och tv-satellit. Nämnderna fick också — självfallet — frågan om inrättandet av ett nordiskt

samarbetsorgan för språkfrågor (det som blev Nordiska språksekretariatet) för uttalande. Det förekommer också att nämnderna själva tar initiativet till uttalanden i språkpolitiska frågor.

Dansk Sprognævn följer i allmänhetens intresse Registreringstidende och ingriper i syfte att hindra att ett enskilt företag får ensamrätt till ord som har karaktär av appellativ. I mer än hälften av fallen har nämndens påpekanden lett till resultat, antingen genom att Varemærkedirektoratet har avslagit ansökningarna eller genom att de sökande själva dragit tillbaka dem. Nämnden tillfrågas också av myndigheter o.l. i enskilda språkliga problem.

Finska språkbyrån uttalade sig 1976 på eget initiativ tillsammans med svenska språkbyrån till undervisningsministeriet om behovet av ökade krav på kunskaper i modersmålet vid universitet och högskolor. I övrigt har finska språkbyrån under senare tid yttrat sig om ett stort antal språkliga frågor av olika slag, bl.a. om standardförslagen beträffande datering, valutabeteckningar och alfabetisering och om vissa av den finska bibelöversättningskommissionens förslag. I frågor som gäller namn är det finska namnbyrån som avger utlåtande, men frågorna behandlas ofta i finska språknämnden.

Svenska språkbyrån i Finland bereds ofta möjlighet att yttra sig om olika språkliga frågor. Det kan gälla mera allmänna frågor som översättarutbildning eller läroplaner, eller mera detaljerade språkliga problem, termer osv. Byrån har bl.a. yttrat sig om benämningarna på nya utbildningar och yrken i samband med förnyelsen av yrkesutbildningen och om användningen av svenska namn på kommuner.

Føroyamálsdeildin vid Fróðskaparsetur Føroya fungerer som sakkunnigorgan i frågor som rör språklig normering, namn- ärenden o.d.

Grønlands sprog- og retskrivningsudvalg har på uppdrag av Grønlands landsråd utrett och utarbetat en ny grönländsk

ortografi, som nu genomförs i skolundervisningen, pressen m.m.

Islensk málnefnd har två gånger sedan 1978 fått förslag till alltingsbeslut på remiss, det ena om ortografi, det andra om modersmålsundervisning i radio-tv. Däremot rådfrågades nämnden aldrig i förbindelse med rättstavningsreformen 1973—74 och uttalade sig heller aldrig under den långvariga debatten om ändringen av rättstavnings- och interpunktions-reglerna.

Norsk språkråd torde vara den språknämnd i Norden som har de flesta språkpolitiska uppgifterna. En mycket stor del av språkrådets uttalanden rör förhållandet bokmål—nynorska. Språkrådet skall ju också enligt lag "fremme toleranse og gjensidig respekt i forholdet mellom alle som bruker norsk i dets forskjellige varianter, og verne om den enkelte borgers rettigheter når det gjelder bruken av språket". Språkrådet uttalar sig till olika myndigheter o.l. om rättskrivning och språkformer, om norskans ställning i skolan, vid universiteten och inom lärarutbildningen, om språkbruket i den offentliga förvaltningen, om jämställdhet mellan målen inom förvaltningen, skolan och andra viktiga samhällsområden, om språket i radio-tv, om namnlagen, om ortnamn och om namngivning av oljefälten i Nordsjön m.m.

Samisk språknemnd fungerar som auktoritet i fråga om nord-samisk rättstavning (ny ortografi fastställd 1979), skrivning av ortnamn samt i fråga om språket i läroböcker och läroplaner. Myndigheterna rådför sig också med nämnden t.ex. i fråga om språket i examensuppgifter. Nämnden gör på eget initiativ uttalanden i olika kulturpolitiska frågor med språklig anknytning. Samisk språknemnd har goda teoretiska möjligheter att nå fram med sina synpunkter, men en begränsande faktor är den egna arbetskapaciteten; hos sekretariatet vid Nordisk Samisk Institutt har man inte någon som på heltid kan ta hand om nämndens verksamhet.

Svenska språknämnden får årligen ett flertal ärenden med språklig anknytning på remiss för yttrande. Nämnden har

under de senaste åren t.ex. uttalat sig till myndigheterna om nya planer för högskoleutbildningen i svenska och om den nya lärarutbildningen, om det terminologiska utvecklingsarbetet, om den högre tolkutbildningen, om förbättring av språket i förvaltningen, om en medicinsk språknämnd, om språket vid revisionen av bibel, psalmbok och gudstjänstordning, om en ny namnlag, om språk- och informationscentret i Finland samt om en rad ansökningar till Nordiska kulturfonden.

Nordiska språksekretariatet spelar den dubbla rollen av dels självständig institution för frågor av gemensamt nordiskt språkpolitiskt intresse, dels kanal för de nordiska språknämnderna. Språksekretariatet har sedan verksamheten började 1978 yttrat sig över ansökningar till Nordisk kulturfond, över radio-tv-satelliten och satellitutredningens rapport om nordisk språkförståelse, över språk- och informationscentret i Finland samt över en nordisk dokumentationscentral för språkvetenskap. Språksekretariatet har vidare på uppdrag av Nordiska ministerrådet utarbetat ett förslag till handlingsprogram för förbättrad språkförståelse i Norden och i det nordiska samarbetet. I språkfrågor som rör de enskilda språken fungerar språksekretariatet som samordningsorgan: för de slutliga rekommendationerna för varje enskilt språk svarar de nationella språknämnderna. Bland språkfrågor som behandlats i språksekretariatet kan nämnas översättningen av flygtermen "passenger handling", som blev da. "passagerhåndtering", no. "passasjerhåndtering", sv. "passagerarhantering" och gemensamma termer för de nya tv-tjänsterna, vilka blev da., sv. "text-tv", no. "tekst-tv" och da., no., sv. "teledata".

Massmedierna

Exakt vilken roll massmedierna, dvs. i det här fallet press, radio och tv, spelar som påverkare på det allmänna språkbruket är naturligtvis svårt att avgöra, men att den är betydande är ovedersägligt. Massmedierna har två slag av språkstyrande funktioner: dels ger de genom sina medarbetare språkliga mönster åt allmänheten, dels låter de på olika sätt

den etablerade språkvården komma till tals genom artiklar, språkspalter, radioprogram m.m.

Massmedierna är nog mer medvetna om sitt språkliga ansvar än vad folk i allmänhet tycks tro. Visst förekommer det okuniga medarbetare och visst sker det olycksfall i arbetet, men det är å andra sidan tyvärr fallen av dåligt språkbruk som märks, inte det språk som fungerar bra. Tidningar, bokförlag, radio-tv och nyhetsbyråer håller sig i allmänhet med interna anvisningar för språkbruket (inte sällan utarbetade i samråd med språkvårdsorganen), ordnar språkseminarier för de anställda, utnyttjar språknämndernas rådgivning osv.

Direktkanalen för språkvården är annars språkspalter och språkprogram. Genom dessa kanaler kan språkvården nå en språkontresserad allmänhet som inte läser språktidskrifter o.d. och som ofta inte ens känner till språkvårdsorganens existens. De till språkvårdsorganen knutna personer som skriver språkspalter och medverkar i språkprogram i radio-tv gör i allmänhet detta som privatpersoner, men kan ändå sägas göra det mer eller mindre på tjänstens vägnar och med en nära koppling till den övriga språkvårdsverksamheten. Här sker också ofta en växelverkan mellan privatpersonen och språkvården: genom sin verksamhet sprider språkmannen kännedom om den etablerade språkvården, men genom att han därmed också identifieras med denna språkvård ökar hans auktoritet som språklig mentor. Det är ju vidare ofta i sin egenskap av aktivt arbetande språkvårdare som en språkman blir ombedd att medverka i press och radio.

Radio-tv

I *Danmark* har det under åren 1959—1973 förekommit en serie radioprogram om språkfrågor. Dansk Sprognævn har dock endast varit direkt representerad i ett internt utskott rörande framför allt uttalsfrågor.

Finlands radio har nyligen givit ut en vägledning för sina finsktalande medarbetare: 20 uppsatser med åsikter om språkbruket samt konkreta råd i språkvårdsfrågor. Finska språk-

byrån har givit kortare kurser för de anställda. Språkbyrån är också med och redigerar programmet "Kielikorva" ("Språk-örat"), som har hundratusentals lyssnare.

Den finlandssvenska språknämndens ordförande Carl-Eric Thors och sekreteraren Mikael Reuter medverkar i det direkt-sända radioprogrammet "Språkväktarna", till vilket lyssnarna kan ringa in frågor. Programmet har sänts varannan vecka under vinterhalvåret sedan hösten 1977, och över 700 lyssnarfrågor har besvarats. Lyssnarsiffrorna är höga. Vidare medverkar svenska språkbyrån vid ett flertal kurser för radiojournalister.

Färöarna. Ordboksredaktörerna vid Føroyamálsdeildin har sedan 1969 var fjortonde dag under vinterhalvåret i Färöarnas radio haft ett program med rubriken "Ordabókin". Huvudsyftet är att samla in ordmaterial från talspråket, men man svarar också på lyssnarfrågor och bedriver språklig rådgivning.

Island har två radioprogram, "Daglegt mál" för aktuella språkfrågor och "Íslenskt mál", som has om hand av redaktörerna för den stora isländska ordboken. Båda programmen är ytterst populära. Språknämndens nuvarande ordförande, Baldur Jónsson, har sedan 1969 varit språklig konsult åt upp-läsare i radio-tv.

Norge. Norsk rikskringkasting har två språkkonsulenter, en för bokmål och en för nynorska. Med jämna mellanrum sänder de "språkrapporter" till medarbetarna och svarar på språkfrågor, framför allt om uttal. Radioprogrammet "Språk-røret" tar upp språkfrågor av allmänt intresse.

Samisk språknemnd har själv tagit kontakt med press- och radiofolk för att dessa mer aktivt skall engagera sig i språkfrågor, t.ex. rörande språkriktighet och terminologi, och gen-svaret har varit gott i alla tre länderna Norge, Sverige och Finland. (Chefen för Norsk Rikskringkasting har själv betonat hur viktigt detta arbete är.) Språknämnden har medverkat vid flera både nationella och internordiska sammankomster med radiofolk, där språkfrågorna har fått stort utrymme. Nämn-

dens medlemmar har också deltagit i programserier om språk och språkvård.

Sverige. Sveriges Radio har tidvis haft en språkman anställd för att hjälpa uppläsare och andra med språkfrågor, framför allt rörande uttalet. Radion har också ett arkiv med uppgifter om uttal av namn m.m. Svenska språknämndens chef Bertil Molde har under många år givit språkseminarier för olika kategorier av anställda och dessutom svarat för huvudinnehållet i informationsbladet "Språkbrevet" för nyhetsuppläsare m.fl., utgivet av radions nu nedlagda centralredaktion. Vikten av samarbetet mellan språkvården och Sveriges Radio betonas i radiopropositionen 1978 (antagen av riksdagen), där utbildningsministern understryker etermediernas språkliga ansvar och uttryckligen säger att programföretagen bör utveckla och intensifiera det samråd som äger rum med Svenska språknämnden.

Under åren 1957—1976 svarade Bertil Molde på språkfrågor i det mycket uppskattade programmet "Språklådan", och han medverkar regelbundet i programmet "Svar i dag". En vanlig programform i radio-tv under de senare åren är paneldiskussioner o.l. om olika samhällsfrågor, och där tar man emellanåt också in språkmän.

Sverigefinska språknämndens personal medverkar i program för sverigefinnar i Sveriges riksradio och i olika svenska lokalradiosändningar.

Pressen

Danmark. Berlingske Tidende har en språkspalt "De svære ord", skriven av Jørgen Bang. Erik Hansen skrev åren 1964—1971 under pseudonymen "Magister Stygotius" språkspalten i Information.

Finland. Finska språkbyrån når genom språkspalten "Kielemme käytäntö" ("Vårt språks användning") i tidskriften Viritäjä en mindre, men inflytelserik del av språkbrukarna. Språkbyrån redigerar också språkspalten i Sanomalehtimies — Jour-

nalisten och förmedlar uppsatser om språkfrågor till Suomen Lehdistö — Finlands Press.

Den finlandssvenska språknämndens ordförande Carl-Eric Thors har en egen frågespalt i Hufvudstadsbladet och sekreteraren Mikael Reuter skriver bl.a. i Suomen Lehdistö — Finlands Press och i utvandartidningen Suomen Sanoma — Finlandsnytt.

Island. Morgunblaðið har sedan 1979 en språkspalt varje söndag. Den skrivs av en gymnasielärare.

Norge. Finn-Erik Vinje skriver i tidskriften Administrasjonsnytt en språkspalt med rubriken "Norsk i embets medfør".

Sverige. Tidningen Svenska Dagbladet har sedan 1944 varje vecka en språkspalt. Den skrevs till början av 1977 av Erik Wellander och övertogs därefter av Bertil Molde. Språkman-
nen Rolf Dunås skrev under flera år språkspalten i Uppsala Nya Tidning och Sydsvenska Dagbladet. En del av hans språkspalter finns samlade i en volym "Bättre svenska", utgiven av Språkvårdssamfundet (1970). Språkspalten i UNT redigeras numera av Språkvårdssamfundet och den i SDS skrivs av journalisten Bo Bergman. Ingenjörsförlagets tidning Ny teknik har en spalt "Språkteknikern" som skrivs av docent Stig Nilsson. Catharina Grünbaum, Svenska språknämnden, skriver språkspalten i Svenskläraryöningens tidskrift Svenskläraren.

Samarbete med andra organisationer, kommittéarbete

En betydelsefull kanal för genomförande av språkliga ideal i fråga om såväl språkssystemet som språkbruket är samarbetet med sådana organisationer som i sin tur bidrar till att styra språkbruket genom t.ex. utgivning av ordlistor och termsamlingar, skrivanvisningar m.m. eller som har språkpolitiskt inflytande, t.ex. i fråga om undervisning, läroplaner o.d. I många fall deltar språkvårdsorganen i sitt eget namn i detta slag av samarbete, i andra fall åstadkoms den språkliga förankringen genom att medlemmar i organisationerna eller tjänstemän vid

sekretariatet i sin egenskap av fackmän knyts till verksamheten i fråga.

Dansk Sprognævn. Utöver EG-samarbetet kan här nämnas det nära samarbete som försiggår mellan Dansk Sprognævn och Terminologigruppen, som har sitt sekretariat vid Handelshøjskolen i Köpenhamn.

Finska språkbyrån, Svenska språkbyrån och Centralen för teknisk terminologi, samtliga inom Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland, samarbetar alla med varandra. Språkbyråerna diskuterar också ofta termer med företrädare för olika fackområden, granskar ordlistor, standarder m.m.

Språkbyråerna har vidare ett fortlöpande samarbete med förvaltningen, dels genom den direkta rådgivningen, dels genom den undervisning som läggs upp i samarbete med olika myndigheter. Svenska språkbyrån har t.ex. fasta kontakter med Statsrådets translatörsbyrå, Justitieministeriets laggranskningsbyrå, riksdagens svenska byrå och ett stort antal translatörer inom centralförvaltningen.

Representanter för finska språkbyrån deltar i de flesta terminologi- och ordlisteprojekt som genomförs i Finland.

På uppdrag av Undervisningsministeriet har föreståndaren för finska språkbyrån genomfört en utredning om åtgärder för förbättringen av språkbruket i förvaltningen, vilket resulterat i upprättandet av en arbetsgrupp med representanter för språkvården och förvaltningen. Man räknar med att arbetsgruppen kommer att lägga fram ett förslag till åtgärdsprogram under 1980.

Grönlands Sprog- og Retskrivningsudvalg samarbetar med Tolk- och translatörsskolan i fråga om termlistor (t.ex. juridisk, merkantil, medicinsk och matematisk terminologi). År 1978 publicerade man i samarbete med sjöfartssakkunniga en lista över sjöfartsterminologi. Utskottet har också tidigare samarbetat med grönländskspråkiga jurister vid standardiseringen av grönländsk juridisk terminologi och vid genomgång av vissa lagöversättningar. Utskottet ger råd om grönländiseringen av terminologin men har i övrigt ingen möjlighet att

styra utvecklingen. Ofta fastställs terminologi genom en självreglerande debatt i pressen utan inblandning av utskottet.

På *Island* förekommer inte något institutionaliserat samarbete mellan de språkvårdande organen, men Íslensk málnefnd har sört för ekonomiskt stöd åt elektroingenjörernas ordutskott och deltagit i deras ordlistearbete. Enskilda medlemmar i Íslensk málnefnd har medverkat som rådgivare vid utarbetandet av termlistor, bl.a. en rörande datateknik.

Norsk språkråd samarbetar med en rad myndigheter och verk i råd om broschyrer, självdeklarationen, läroplaner, examensuppgifter m.m. Språkrådet är också representerat i olika arbetsutskott och kommittéer, t.ex. i Justitiedepartementets lagspråksgrupp, varigenom språkrådet har möjlighet att påverka lagspråket, samt i Norges Standardiseringsförbunds huvudkommitté och i enskilda förberedande kommittéer. Norsk språkråd har også egna termkommittéer för ämnena biologi, fysik, kemi, datateknik och marknadsföring. Språkrådet och Rådet for teknisk terminologi samarbetar om utvecklingen av norsk oljeterminologi, och språkrådet, RTT och Prosjekt for datamaskinell språkbehandling vid Bergens Universitet arbetar för att gemensamt få till stånd en termbank, något som kan bli av stor betydelse för allt slags arbete med fackterminologi i Norge — och i Norden.

Samisk språknemnd samarbetar bl.a. med kartografiska institutioner om skrivningen av ortnamn och med Samisk Institutt i olika terminologiska ärenden.

Svenska språknämnden, Svenska Akademien, Standardiseringskommissionen i Sverige, Tekniska nomenklaturcentralen och språkvårdarna i den statliga förvaltningen har tillsammans bildat en arbetsgrupp för språkvårdssamverkan, *Språkvårdsgruppen* (1975). Språkvårdsgruppens verksamhet utåt har hittills bestått i fyra konferenser om "Språkvård — rådgivning, normering, påverkan", nämligen en med representanter för termskapande myndigheter o.d., en med representanter för massmedierna, en med representanter för skolväsendet och en

med representanter för reklamvärlden. Huvudinläggen vid dessa konferenser har publicerats i *Språkvård*, och når på så sätt en vidare krets än bara deltagarna och deras närmaste omgivning. Svenska språknämnden har också tidigare hållit en konferens om fackspråk med företrädare för olika fackområden. (Föredragen finns samlade i språknämndens skrift *Fackspråk*, 1976.)

Språknämnden och språkvårdarna i Statsrådsberedningen står i kontakt med varandra i frågor som rör språket i statsförvaltningen och särskilt i fråga om lagar, författningar o.d.

Svenska språknämndens sekretariat bistår TNC i fråga om granskning av ordlistor och andra texter. Sekretariatets chef är utsedd till språklig rådgivare åt TNC och han är också ordförande i en terminologikommitté hos Standardiseringskommissionen. En tjänsteman vid sekretariatet deltar i utarbetandet av skrivanvisningar för Byggstandardiseringen. Sekretariatschefen ingår vidare i olika kommittéer och referensgrupper, t.ex. vid Stockholms namnberedning (gatunamn), Bibelkommissionen, Stockholms universitets linjenämnd (som representant för avnämarna). En tjänsteman vid sekretariatet representerar nämnden i en informell grupp för granskning av förslaget till ny svensk psalmbok.

År 1977 tillsattes en statlig utredning för "bättre kontakter mellan myndigheter och medborgare", den s.k. Byråkratiutredningen. Ordförande i utredningens språkgrupp var sekretariatets chef och som heltidsanställd språkexpert fungerade en av sekretariatets tjänstemän. Praktiska resultat av utredningens arbete har hittills varit bl.a. nya och enklare besvärshänvisningar, som antagits av Domstolsverket och som väntas få stor spridning. Utredningens förslag om svenskundervisning inom all högre utbildning samt om en ordbok till alla svenska medborgare som går ut grundskolan behandlas f.n. av myndigheterna.

Sverigefinska språknämnden har tillsatt två terminologigrupper, den ena för arbetsmarknadsterminologi med representanter för bl.a. fackföreningar, företag och universiteten, den andra för utbildningsterminologi.

Internordiskt språksamarbete

Språknämnderna i Norden samarbetar med varandra genom Nordiska språksekretariatet, som också är den nordiska språkvårdens organ för samarbetet med andra. Språksekretariatet och de nordiska modersmålslärares samverkansorgan Nord-språk har inlett ett aktivt samarbete som rör både praktiska ting, som utgivning av läromedelskataloger för grannspråksundervisningen, och språkpolitiska frågor som läroplaner o.d. Språksekretariatet kommer också att överta huvuddelen av Nordiska kultursekretariatets arbete i frågor som rör grannspråksundervisningen.

Mellan språknämnderna, de nordiska terminologiorganen och andra terminologiskapande organisationer har det under de senare åren utvecklats ett organiserat samarbete bl.a. genom de s.k. Nordterm-mötena. År 1978 hölls en nordisk terminologikurs i Köpenhamn, och en arbetsgrupp inom Nordterm har avgivit en rapport om möjligheterna för samarbete mellan de nordiska termbankerna. År 1979 tillsattes inom Nordterm ett koordinerande utskott för kartläggning av terminologiprojekt och värdering av vilka samnordiska projekt som kan tänkas komma till stånd och hur. Nordiska språksekretariatet är representerat i detta utskott.

Både språknämndernas och Nordiska språksekretariatets medlemmar och personal medverkar i Föreningarna Nordens "Nordiskt språkår" genom att i tidningsartiklar och radio-program, föredrag m.m. tala om nordiskt språksamarbete och nordisk språkförståelse.

Aktiva ingripanden

Gemensamt för språkvårdsorganen är att de inte har på sina program att bedriva en systematisk offensiv språkvård i den meningen att man direkt och offentligt utfärdar bannbullor över vad man anser vara olämpligt språkbruk i press, radio-tv eller på annat håll, och särskilt inte över enskilda personers språkbruk. Språknämnderna har t.ex. markerat att de inte vill uppträda som språkpoliser. Däremot råder det mellan de olika

nämnderna något skiftande meningar om hur långt man bör gå inom dessa givna ramar, och frågan om nämndernas roll som språkstyrare diskuteras vid snart sagt varje nordiskt språkmöte.

Dansk Sprognævn har som princip att inte yttra sig i normfrågor utan att först ha blivit tillfrågad. Ett undantag är dock granskningen av ansökningar om nya varumärken (se s. 93).

Finska språkbyrån tar upp aktuella språkfrågor i cirkulär till massmedierna och i bl.a. radioprogram, men ingriper sällan mot enskilda språkbrukare.

Svenska språkbyrån i Finland ingriper emellanåt mot olämpliga ord och uttryck i massmedierna, på blanketter, skyltar m.m. och utnyttjar då i allmänhet informella, t.ex. personliga, kontakter. Språkbyrån har också en eller ett par gånger om året sänt ut information till massmedierna med råd i språkliga frågor.

Føroyamálsdeildin gör ibland radion och tidningarna uppmärksamma på olämpligt språkbruk.

Íslensk málnefnd yttrar sig i allmänhet först då den blir tillfrågad. Undantagsvis har den dock på eget initiativ rekommenderat nyord (t.ex. *ál* för aluminium) eller uttryckt sitt missnöje (t.ex. med STOP-skylden) till vederbörande myndigheter.

Norsk språkråd har hittills inte bedrivit uppsökande språkvård annat än genom att ta upp vissa frågor i *Språknytt*, men man hoppas att i framtiden kunna arbeta mer aktivt i detta avseende.

Svenska språknämnden tar ibland upp aktuella språkfrågor i sin tidskrift *Språkvård* men utnyttjar också informella kanaler för att direkt nå fram med en rekommendation. Svenska språknämnden har vidare planer på att ge ut ett mer eller mindre regelbundet återkommande informationsblad i språkfrågor till massmedierna, bokförlagen, myndigheter och företag och andra intresserade.

Sverigefinska språknämnden ingriper bl.a. mot dåligt eller felaktigt översatt informationsmaterial från myndigheterna till finska invandrare.

Effekter

Här har nu konstaterats att språkvården är tämligen väl försörd med spridningsvägar för sin verksamhet. En annan sak är hur effektiva dessa spridningsvägar är när det rör sig om att påverka språkbruket i ett land. Större delen av befolkningen i de nordiska länderna känner förmodligen över huvud taget inte till språkvårdsorganens existens. Å andra sidan behöver den organiserade språkvården inte den direkta kontakten med gräsrotterna för att få en vidare spridning av sin språksyn, även om den kontakten, i form av t.ex. telefonrådgivning eller radioprogram, många gånger kan få omedelbar verkan. Det viktiga är att man når de stora språkproducenterna, dem som i sin tur är mönsterbildande: talare och skribenter i förvaltning och näringsliv, journalister och radio-tv-folk, reklamskribenter och läroboksförfattare. Det är vidare minst lika viktigt att man når dem som styr valet av språknorm inom olika samhällsområden: beslutsfattare inom politik och byråkrati, skolmyndigheter och lärare samt bokförlagen. Det gäller att få dessa att förstå att språkvård inte är en kosmetisk detalj utan ett medel att få ett smidigare fungerande samhälle.

Vi vet att Retskrivningsordboken, de officiellt godkända ordlistorna i Norge och Svenska Akademiens ordlista fungerar som rättskrivningsnorm för danskan, norskan och svenskan, vi vet att konstruktionshandböcker och skrivregler har stor auktoritet och vi vet i en rad enskilda fall att rådgivningen har följts av viktiga normförmedlare som press, radio-tv, bokförlag och förvaltningen, men eljest vet vi mycket litet om i vilken utsträckning språkbrukare på olika nivåer känner till och bryr sig om språkvårdens åsikter. Här finns förvisso ett stort och intressant fält för forskning, men vi behöver å andra sidan inte vänta på att en sådan skall komma i gång för att bli övertygade om att språkvården behöver utnyttja sina kanaler bättre. Språknämnderna borde betraktas som de självklara rådgivningsinstanserna för språkproblem av olika slag. Det kommer dock i hög grad an på språknämnderna själva om man skall komma därefter.